

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д. УШИНСЬКОГО»

КОСЬЯНОВА ОЛЕНА ЮРІЇВНА

УДК: 159.923+159.942+159.9.078

**ПОЛІГРАФНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ОБМАНУ ОСІБ З
РІЗНИМИ ТИПАМИ ЕМОЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Одеса – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України
Чебикін Олексій Якович,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», ректор.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Васильєв Ярослав Васильович,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили, завідувач кафедри психології;

кандидат психологічних наук, доцент
Бикова Світлана Валентинівна,
Одеська державна академія будівництва та архітектури, доцент кафедри філософії, політології, психології та права.

Захист дисертації відбудеться «11» листопада 2016 р. о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.41.053.03 у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «10» жовтня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Г. Бабчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Активне впровадження поліграфного методу в психологічну практику є достатньо актуальним на сучасному етапі у зв'язку з підвищенням вимог до морально–етичних особливостей особистості в різних обставинах її життєдіяльності. В цьому аспекті одне з провідних місць як у теоретичних, так і у прикладних психологічних роботах відводиться ролі та функціям даних, отриманих із використанням поліграфу (Л.Г. Алексеев, О.І. Мотлях, А. Dollins, D. Krapohl, R. Nelson, D. Pollina, A. Ryan, S. Senter та інші). При цьому ставляться і вирішуються цілком прагматичні завдання: розкриття різних видів злочинів, забезпечення безпеки на підприємствах, кадрові та службові перевірки, зниження плинності кадрів, виробничого травматизму та професійної захворюваності, підвищення якості та ефективності роботи, визначення професійних здібностей чи шкідливих звичок, скорочення витрат і часу на професійне навчання та інше. Як свідчать дослідження, вивчення особливостей змін фізіологічних функцій в процесі поліграфних досліджень дозволяє прогнозувати поведінку людей в екстремальних ситуаціях, запобігаючи нервовим зривам в професійній діяльності та забезпечуючи своєчасну корекцію психологічного стану працівників, особливо – представників небезпечних професій: співробітників спецслужб, охоронних агентів, працівників авіації, залізничного транспорту та інших.

Узагальнення різних праць та публікацій свідчить, що проблема застосування поліграфного методу, незважаючи на отримані переконливі дані, сприймається неоднозначно у фаховому середовищі. З одного боку, найбільш чітко це прослідковується у різних теоретичних підходах до пояснення за цією методикою результатів тестування (О.Р. Лурія, Ю.К. Орлов, І.П. Павлов, Ю.І. Холодний, G. Borland, A. Mosso, D. Raskin, E. Sokolov та інші). З іншого боку, існують певні розбіжності щодо побудови самої процедури тестування, розробки відповідного діагностичного матеріалу та вимог до нього, особливостей процедури вибору, обробки та інтерпретації отриманих показників на предмет їхньої валідності та системного подання (Л.Г. Алексеев, О.В. Жбанкова, А.Б. Пеленіцин, С.В. Поповічев, А.П. Сошников та інші). Неможливо залишити поза увагою проблему складності реалізації поліграфного тестування, а також порівняння його результатів з результатами інших методів, спрямованих на діагностику схильності до обману (Г.В. Варламов, В.М. Князев, P. Granhag, G. Wilson, B. Verschuere, A. Vrij та інші).

Слід зазначити, що переважна більшість діагностованих ознак поліграфного методу спирається на показники, які прямо чи опосередковано можуть характеризувати особливості емоційної сфери особистості. Остання проблема вивчалася переважно у працях зарубіжних дослідників (G. Borland, P. Ekman, D. Raskin, S. Schachter, J. Singer, L. Wheeler та інші), що пов'язано з більш раннім впровадженням за кордоном поліграфної методики у різні сфери можливого використання такого інструментарію. Узагальнення зазначених та інших робіт показує, що вчені здійснювали спроби виявити, які особистісні характеристики можуть впливати на схильність до обману, а саме: гендерні

(B. Paulo, J. Epstein, D. Kashy, S. Kirkendol, H. Reis, C. Saarni, M. Senchak, B. Solomon, M. Wyer та інші), вікові (J. Lewis), особистісні риси (B. Paulo, D. Gerbing, J. Hunter, D. Kashy, G. Miller, A. Vrij, L. Wilson та інші), емоційні (P. Ekman, J. Leslie, A. Vrij, S. Walters та інші) тощо. Слід зазначити, що є такі вітчизняні дослідження (О.Т. Баришполець, Є.В. Задніпрянець, Н.М. Майорчак, С. Малевич, І.А. Трухін, І.О. Філенко та інші), що переважно актуалізують проблему визначення моральних та соціальних аспектів обману. Відсутність спеціальних досліджень, які б розкривали роль емоційної сфери в прояві обману, ускладнює процес її пізнання. Особливо це стосується емоційної зрілості особистості.

Виходячи з вищенаведеного, дослідження взаємозв'язку емоційної зрілості та прояву схильності студентів до обману дає можливість глибше проникнути в сферу моральних уявлень і вимог сучасного юнацтва й тим самим розширити наші знання про психологічні особливості цього вікового періоду. При цьому можна припустити, що визначення та розкриття ролі емоційної зрілості чи певних її ознак в детермінації обману юнаків дозволить значно розширити існуючі уявлення про особливості діагностики схильності до обману в аспекті оптимізації цієї процедури. Адже саме юнацький вік є визначальним періодом в становленні особистісних особливостей, пов'язаних із розвитком емоційної сфери (І.Г. Павлова, О.Я. Чебикін).

Результати цих та інших досліджень також описують певні теоретико-методологічні уявлення, що можуть бути використані при аналізі взаємозв'язку схильності особистості до обману (використовуючи поліграфний метод) з даними розвиненості компонентів емоційної сфери. Саме ці обставини та недостатня розробленість поставленої проблеми виступили підставою для вибору теми дисертаційного дослідження «Поліграфне дослідження схильності до обману осіб з різними типами емоційної зрілості».

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в межах наукової програми кафедри теорії та методики практичної психології «Теоретико-методологічні основи становлення особистості психолога в системі фахової підготовки» (номер держреєстрації № 0109U000192), що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. Тему дисертації затверджено Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (протокол № 8 від 28 березня 2014 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 5 від 17 червня 2014 року).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити взаємозв'язок схильності до обману осіб з різними типами емоційної зрілості.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі **завдання**:

1. Узагальнити основні історичні передумови та теоретико-методологічні уявлення щодо застосування поліграфного методу в психологічній науці та практиці.

2. Визначити роль емоційної сфери в змісті показників поліграфного методу.

3. Розкрити та описати провідні компоненти та типи емоційної зрілості особистості, а також процедури їхнього дослідження.

4. Визначити взаємозв'язок типів емоційної зрілості з даними показників схильності до обману.

5. Побудувати систему комплексного дослідження схильності особистості до обману на основі поліграфного методу та діагностики емоційної зрілості.

Об'єкт дослідження – особливості діагностики схильності особистості до обману.

Предмет дослідження – поліграфне дослідження схильності до обману осіб з різними типами емоційної зрілості.

Гіпотеза дослідження: схильність до обману особистості може детермінуватися комплексом різних ознак емоційної зрілості. Виділення серед останніх провідних дозволить оптимізувати процес діагностики схильності до обману та створити додатковий комплекс допоміжного інструментарію в цьому процесі.

Теоретико–методологічну основу дослідження склали: положення різних психофізіологічних теорій (Т. Бен–Шахар, В.А. Варламов, О.Р. Лурія, А. Моссо, І.П. Павлов, П.В. Симонов, Є.Н. Соколов, Ю.І. Холодний, G.H. Borland, L. Festinger, R. Heshhreyv, M. Kleiner, D.C. Raskin, S. Schachter, J. Singer, L. Wheeler та інші); концептуальні уявлення про емоції особистості (Р. Вудвордс, Б.І. Додонов, Л.П. Журавльова, К. Ізард, А.Г. Маклаков, О.П. Саннікова, П.В. Симонов та інші) та емоційну зрілість (І.Г. Павлова, О.Я. Чебикін), положення системного аналізу (В.О. Ганзен, Я.В. Васильєв, Б.Ф. Ломов та інші) та методологічні принципи організації психологічного дослідження (А. Анастасі, Л.Ф. Бурлачук, С.Д. Максименко та інші).

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання завдань дослідження використовувалися наступні методи: теоретичні (аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, узагальнення концепцій і підходів, покладених в основу поліграфного методу, та ролі емоційної сфери при виявленні схильності до обману особистості); емпіричні (анкетування, спостереження, усне опитування, бесіди); інструментальні (поліграфний метод); методи статистичної обробки даних (визначення статистично достовірних показників за t–критерієм Стьюдента, кореляційний аналіз, факторний аналіз, дисперсійний аналіз – з цією метою було використано SPSS 13.0 для Windows).

Діагностичний комплекс склали як загальновізані методики, так і спеціально складений поліграфний опитувальник. При дослідженні емоційної сфери застосовувався опитувальник «Діагностика емоційної зрілості» О.Я. Чебикіна. Для визначення специфіки та характеру схильності до обману осіб використовувався побудований згідно з метою дослідження поліграфний

опитувальник на основі адаптованого варіанту «Тесту перевірочних та нейтральних питань» (the Relevant/Irrelevant Test – R/I Test) У. Марстона.

В емпіричному дослідженні, проведеному протягом 2012–2015 рр., брали участь студенти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського та Національного Університету «Одеська Морська Академія». Загальну вибірку дослідження склали 379 осіб віком від 18–ти до 23–х років.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження:

– вперше узагальнено та систематизовано провідні етапи розвитку та становлення поліграфного методу в психології, а саме: етап пошуку ознак особистості, що можуть характеризувати її схильність до обману; етап побудови окремих методик, орієнтованих на виявлення обману; етап створення та впровадження комплексної апаратурної поліграфної методики;

– складено поліграфний опитувальник діагностики схильності до обману, що дозволив виділити, описати та проаналізувати показники, які характеризують прихований обман, вербальний обман та інтегральний показник загального обману;

– показано, що зміни в експресивності, саморегуляції та емпатії можуть виступати суттєвими детермінантами в прояві обману особистості;

– встановлено взаємозв'язок між інтегральними показниками емоційної зрілості і схильності до обману, де провідні позиції за силою зв'язків вищевказаних показників посідає емпатійний тип емоційної зрілості;

– розроблено теоретичну модель інтерпретації поліграфних досліджень, що включає три групи категорій та понять: фізіологічні, які характеризують закономірності перебігу даних процесів; психологічні, що відображають істотні властивості й відносини; інструментально–технічні, які описують специфіку поліграфного методу;

– запропоновано комплексну методику діагностики схильності до обману, що дозволяє оптимізувати даний процес, спираючись на попередню оцінку емоційної зрілості;

– розкрито та уточнено концептуальні уявлення, що пояснюють результати поліграфних досліджень на рівні інтегруючої категорії «обман», (що включає в себе «брехню» і «неправду»), яка може бути подана у вигляді: мовних повідомлень; дій або їхньої відсутності; мети, що базується на установках, мотивах та намірах суб'єкту і може виражатися з ворожою спрямованістю (брехня) чи без ворожої спрямованості (неправда, дурниця, небилиці); предмету, що проявляється в неістинності інформації; дій суб'єкта, що переслідує певні інтереси; процесу впровадження неістинної інформації; результату чи дії, що досягла своєї мети;

– проведено аналіз на рівні систематизації двох груп поліграфних теорій – «когнітивних теорій поліграфу», де провідними чинниками психофізіологічних змін виступають пізнавальні психічні процеси, та «емоційно–вольових теорій поліграфу», в яких значущими є емоційні та вольові психічні процеси;

– набуло подальшого розвитку уявлення про роль пізнавальних процесів при поліграфному дослідженні особистості.

Практичне значення одержаних результатів полягає в використанні побудованої комплексної оптимізованої системи діагностики схильності до обману як невід’ємного інструменту поліграфного методу, включаючи етапи діагностики емоційної зрілості та поліграфну методику зі спеціально розробленим стимульним матеріалом. Запропонований поліграфний опитувальник з урахуванням типів емоційної зрілості як вірогідних детермінантів схильності особистості до обману може використовуватися практичними психологами в системі освіти та інших сферах діяльності.

Основні результати дослідження були враховані для розробки та впроваджені до спецпрактикуму «Психологія обману. Практична поліграфологія» Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (акт № 1247/01 від 24.06.2016 р.); застосовані у навчально–виховному процесі: Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (акт № 921 від 23.05.2016 р.), Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (акт № 07–10/1634 від 02.06.2016 р.), Державного університету телекомунікацій (акт № 124/06 від 10.06.2016 р.), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (акт № 17/15–1842 від 29.06.2016 р.).

Особистий внесок автора в публікаціях, написаних у співавторстві, полягає в узагальненні теоретико–методологічних підходів щодо дослідження схильності до обману поліграфним методом; в обранні відповідної до мети системи дослідницьких процедур, спрямованих на виявлення взаємозв’язку показників емоційної зрілості та схильності до обману осіб юнацького віку; розробці поліграфного опитувальника; в емпіричному визначенні домінування того чи іншого компонента емоційної зрілості в залежності від рівня схильності до обману; у побудові комплексної системи підготовки психологів до діагностики схильності особистості до обману з урахуванням даних емоційної зрілості.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати роботи доповідались та обговорювались на: Міжнародних науково–практичних конференціях «Криміналістичні та психофізіологічні методи досліджень в судочинстві, правоохоронній діяльності та кадровій роботі» (Київ, 2013 р.), «Сучасні досягнення вітчизняних вчених у галузі педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2014 р.), VI International Forum «Modern tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration» (Одеса, 2015 р.); Всеукраїнських науково–практичних конференціях «Проблеми психологічної безпеки: особистість, суспільство, держава» (Одеса, 2012 р.) та Першій Всеукраїнській науково–практичній конференції поліграфологів (Київ, 2015 р.); на засіданнях кафедри теорії та методики практичної психології (2013–2016 рр.) та науковому семінарі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (2016 р.).

Публікації. Основний зміст та результати дисертації відображено у 8 публікаціях, з них: 5 статей надруковано у фахових наукових виданнях України, 1 стаття у виданні, яке включено до міжнародної наукометричної бази, 2 – в інших наукових виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 267 сторінок, основний зміст викладено на 209 сторінках. Робота містить 21 таблицю, 12 рисунків та 6 додатків. Список використаних джерел складає 267 найменувань, з них 84 – іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження; висунуто гіпотезу дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення здобутих результатів дослідження та публікацій за темою дисертаційної роботи.

У **першому розділі** «Теоретико–методологічні основи дослідження обману поліграфним методом: історія, стан та тенденції використання у психологічних дослідженнях» викладено результати дослідження провідних історичних етапів у виникненні та становленні поліграфного методу при вивченні «обману» в психології; охарактеризовано сучасний стан використання поліграфного методу в Україні; здійснено теоретико–методологічний аналіз підходів, що покладаються в основу інтерпретації даних поліграфного методу; уточнено позиції відносно сутності провідних особливостей, категорій та понять, що використовуються при застосуванні поліграфного методу; проаналізовано та доведено основоположну роль емоційної сфери в змісті показників поліграфного методу.

Узагальнення численних даних дозволило виділити три етапи в історії становлення поліграфного методу: перший етап (стародавня історія людства) – пошук ознак особистості, що можуть характеризувати певні її схильності до обману; другий етап (початок XVIII ст. – кінець XIX ст.) – побудова окремих методик, орієнтованих на виявлення обману; третій етап (початок XX ст. – наші дні) – створення та впровадження комплексної апаратурної поліграфної методики. Проведено систематизацію поліграфних приладів, виходячи з трьох принципів: по елементній базі чи процедурі фіксації даних (аналогові, цифрові, ручні); по складності комплектації (базові, розширені, комбіновані); за способом виміру чи фіксації датчиків (контактні, безконтактні й комбіновані).

Показано, що серед усіх існуючих методів поліграф продовжує залишатися найбільш ефективним засобом виявлення приховуваної інформації. При цьому визначено, що нині існує чимало різних методів виявлення приховуваної інформації (аналіз мікрожестів і мікровиразів; магнітно–резонансна томографія (МРТ); електроенцефалографічний метод; графологічний метод; аналіз траєкторії руху очей; перевірки за допомогою аналізаторів стресу по голосу; використання комп'ютерних програм (MindReader, SprintTest) щодо мозкової активності; тепловізійний аналіз та інші), представлених різними приладами, за

допомогою яких можна встановити чи говорить людина правду. Найчастіше багато з них, у кращому разі, більш прийнятні як додатковий канал до поліграфа, і лише одиниці заслуговують на певну увагу як його альтернатива. Щодо використання поліграфної методики, то вона дозволяє вимірювати, фіксувати та відображати динаміку змін вегетативної та мозкової діяльності випробуваного при пред'явленні йому стимулу. В той же час, пройшовши свою історію, поліграфна методика і понині знаходиться у стадії вдосконалення як самих приладів, так і теоретико–методологічних обґрунтувань валідності й надійності даних, що отримуються за її допомогою.

Уточнення категоріального апарату, показало, що «схильність до обману» розуміється нами як психологічна категорія, яка характеризується будь–якою внутрішньо мотивованою потребою особистості в певних висловлюваннях, вчинках та діях, що суперечать істинності та проявляються через нечесність, шахрайство, прикрашання чи вигадкування описуваних подій. В продовження такої нашої думки «обман» є інтегрованою категорією, яка включає в себе «брехню» і «неправду». Для підтвердження цього зазначається, що «обман» може виражатися як: мовні повідомлення; дії або їхня відсутність (обманний маневр, махінація, гра, ролі, лицемірство, невиконання обіцянок); мета, що базується на установках, мотивах та намірах суб'єкту і може виражатися з ворожою спрямованістю (брехня) чи без ворожої спрямованості (неправда, дурниця, небилиці); предмет, що проявляється в неістинності інформації або в істинній інформації, представленій так, що співрозмовник робить висновки, які суперечать виключному стану речей; дія суб'єкта, що переслідує певні інтереси»; процес впровадження неістинної інформації; результат, дія, що досягла своєї мети, тобто партнер по спілкуванню приймає неістинну інформацію як істинну і керується нею у своїх подальших діях, тобто є обдуреним.

В процесі подальшого дослідження нами виявлена необхідність інтегрування всіх спостережуваних в процесі поліграфного дослідження психічних явищ у рамки єдиної концепції. При цьому, обумовлено, що психічні процеси, стани та властивості особистості при поліграфному дослідженні слід розмежовувати, але розглядати в комплексі. Таким чином, виходячи з алгоритму використання поліграфного методу, в аспекті наступності процес тестування може бути поданий як система психічних явищ наступним чином: мотив – (стимул) – емоція – сприймання – увага – пам'ять – раціональне усвідомлення – (феномен психологічного захисту) – відповідь.

В межах даної роботи на основі підходів, що до систематизації різних психологічних даних (Я.В. Васильєв, К.К. Платонов, В.І. Разумов, В.С. Степін, S. Vok та інші) побудовано теоретичну модель структури поліграфного дослідження, яка складається з трьох груп категорій та понять, що використовуються при організації проведення, отриманні результатів й інтерпретації даних: фізіологічні, які характеризують закономірності перебігу даних процесів; психологічні, що відображають істотні властивості і відносини; інструментально–технічні, які описують специфіку поліграфного методу.

Також уточнено роль та принципи вимірювання провідних фізіологічних показників, що фіксуються поліграфом: дихання (верхнє, нижнє), шкірно–гальванічна реакція, артеріальний тиск, фотоплетизмограма, тремор (рухова активність). Розглянуто зв'язок фізіологічних реакцій з емоційними переживаннями людини (а також іншими психічними процесами), що дозволило використати реєстрацію вегетативних змін за допомогою поліграфу в якості об'єктивного і досить ефективного методу діагностики факту приховування інформації.

Аналіз наукової літератури дозволив виділити та описати дві групи поліграфічних теорій. Так, до першої групи, визначеної нами як «когнітивні теорії поліграфу», провідними чинниками психофізіологічних змін при поліграфному тестуванні в яких виступають пізнавальні психічні процеси, віднесено: «теорію цілеспрямованого тестування пам'яті» (Ю.І. Холодний), «теорію уваги», «теорію конфлікту» (G.H. Borland., D.C. Raskin), «дихотомізаційну теорію» (G. Ben–Shakhar, I. Liebllich), «орієнтаційну теорію» (M. Kleiner). До другої групи визначеної нами як «емоційно–вольові теорії поліграфу», ми відносимо теорії, в яких провідними чинниками психофізіологічних змін при поліграфному тестуванні виступають емоційні та вольові психічні процеси, які проявляються як емоції, почуття, афекти, боротьба мотивів, прийняття рішення чи постановка мети, а саме: «двохфакторну теорію емоцій» (S. Schachter, J. Singer), «інформаційну теорію» (П.В. Симонов), «умовно–рефлекторну теорію» (І.П. Павлов), «теорію загрози покарання» (А. Mosso), «мотиваційну теорію функціональних систем» (В.А. Варламов). Отже, проведений нами глибинний аналіз нині існуючих теорій може виступити теоретичною платформою в створенні цілісної концептуальної моделі теоретичного підґрунтя поліграфного методу.

Розглянуто провідні методичні основи поліграфічних досліджень, по яким можна відзначити відносну узгодженість щодо провідних їхніх складових: етапів поліграфного дослідження; умов, часу та тривалості його проведення; взаємодії поліграфолога та випробуваного, кваліфікації поліграфолога та інших. На основі узагальнення теоретичних даних запропоновано класифікації поліграфічних тестів. Так, до першої групи за «типами запитань» можна віднести: тести перевірочних і нейтральних питань та їхні комбінації, що відносяться до методики перевірочно–нейтральних питань; тести контрольних питань, що відносяться до методики контрольних питань; тест «піку напруги», тест «піку напруги відомого рішення», тест «пошуку піку напруги», тест на «знання винного», пошуковий тест на «знання винного», тест «на знання події» й інші можна віднести до методики виявлення приховуваної інформації. За іншими класифікаціями можна також виділити тести: перевірочні й службові; прямі й непрямі; тести піку напруги й тести питань порівняння; однозадачні й багатозадачні.

Розкрито, що різні особливості емоційної сфери можуть виступати суттєвими ознаками прояву обману – про це свідчить значна кількість опосередкованих досліджень змісту показників, що використовуються при

поліграфному дослідженні (Л.Г. Алексеев, Г.В. Варламов, В.М. Князев, Ю.І. Холодний, А. Vrij та інші). Особливо чітко це прослідковується при аналізі емоційності (С.В. Бикова, О.П. Саннікова) та емоційних станів (Р. Ekman, С. Ford, Р. Fraisse та інші) а також даних в яких робляться спроби пов'язати схильність до обману з емоційною лабільністю, стійкістю, емпатією та іншими.

Встановлено, що емоційна сфера розглядається як інтегральне структурне утворення особистості, включаючи не тільки динамічні властивості, а й якісні та змістовні характеристики. На нашу думку, саме стійкі емоційні особливості певною мірою можуть детермінувати схильність особистості до прояву обману. Показано, що вивчаючи та систематизуючи емоційні стани особистості в ситуаціях, пов'язаних із вивченням обману, науковці довели, що збудження є частиною емоції, а її прояв є вірогідним наслідком обману, покладаючи це в основу роботи поліграфа. Розкрито, що при поліграфній методиці важливим є врахування мотиваційного, морально-оціночного, гностичного та інших аспектів емоційної сфери, що відображаються в показниках поліграфного методу.

У другому розділі «Емоційна зрілість як вірогідний детермінант схильності особистості до обману» викладено провідні теоретико-методологічних підходи, що покладені в основу розвитку змісту емоційної зрілості особистості; підсумовано загальне розуміння емоційно зрілої особистості; розглянуто провідні структурні компоненти емоційної зрілості особистості в цілому, а також на особистісному та міжособистісному рівнях прояву; описана типологічна модель індивідуальних варіантів становлення та розвитку емоційної зрілості особистості; показано, що розгляд вищевказаної типології може виступити основою для пошуку як окремих індикаторів, так і їхнього комплексу, що дозволяє певною мірою говорити про схильність особистості до обману.

На основі узагальнення наукових даних виділено та обґрунтовано два провідних теоретико-методологічних підходи, що покладені в основу розвитку змісту емоційної зрілості особистості. По-перше, нами виділено моделі «уподібнення» емоційної зрілості, що можуть бути подані на рівні: узагальнюючого емоційно-інтелектуального конструкту, що відображає емоційну зрілість (Г.В. Юсупова); емоційної компетентності як здатності діяти згідно з внутрішнім середовищем своїх почуттів та бажань (R. Busk); знань про себе та вмінні бути господарем своїх емоцій (D.H. Heath, С. Lambert); емоційної грамотності (О.Л. Яковлева, D. Goleman); новоутворення певного віку, тобто характеристики різних емоційних проявів, властивих певному віковому періоду людини (Д.Н. Ісаєв, Н.Ю. Максимова, J. Murray та інші); суспільної норми – однієї з характеристик, властивих дорослій, тобто біологічно зрілій людині, яка засвоїла норми й цінності культури чи суспільства, в якому вона живе, та дотримується їх (Р. Fraisse, А. Lok, А. Reber та інші); емоційного інтелекту (Д. Карузо, R.K. Cooper, Н. Gardner, J.D. Mayer, Р. Salovey, А. Sawaf та інші); готовності дитини до школи, яка проявляється у зменшенні імпульсивності поведінки, вмінні підкорятися розпорядженням, виконувати вказівки,

спілкуватися та співпрацювати с однолітками та інші (А. Maurer). По–друге, нами представлено «генеративні» моделі емоційної зрілості в яких емоційно зріла особистість: «повноцінно функціонуюча людина», що відкрита усвідомленню та довіряє власним почуттям і відчуттям, спроможна переживати емоції різного діапазону, глибини та інтенсивності, вміє вербалізувати, здатна до емпатії (С. Rogers); є чутливою до власних емоцій і розуміє власні емоції (О.С. Кочарян); володіє відкритістю емоційному досвіду та усвідомленням власних почуттів (О.О. Чудіна); самоактуалізується, тобто відповідальна за свої дії та емоції, що живе в сьогоденні, творчого і спонтанного (А. Maslow); автентична особистість, яка спроможна відійти від соціально–нормованих та соціально–контрольованих почуттів до справжніх, побачити і відчутти весь спектр реальних переживань «тут і тепер», стати вільним і відповідальним за свої емоції, почуття, переживання, за своє життя, відмовитися від стереотипів і кліше, відкритися новому досвіду (А. Meneghetti, F. Perls та інші); як дитина, що характеризується спонтанністю, емоційністю, дитячою безпосередністю і жвавістю почуттів, а також справжністю переживання життя й себе в ньому (А. Louen, J. Reich); як дорослий, що володіє такими якостями, як розвиненість розуму (S. Freud та інші), зрілість захисних механізмів (А. Freud та інші), позитивне почуття власного «Я» (Н. Kohut та інші), задоволеність об'єктними відносинами (М. Klein та інші); емоційно зріла особистість, яка включена до трансперсональних структур, ототожнюючи власну зрілість і душевне здоров'я (S. Grof), розкриваючи божественний початок у людині (А. Mindell); характеризується високим ступенем розвиненості емоційної сфери на рівні адекватності емоційного реагування у певних соціокультурних умовах (І.Г. Павлова, О.Я. Чебикін).

В межах даного розділу узагальнено розуміння емоційно зрілої особистості та розкрито, що вона має повний контроль над своїм життям та володіє високим рівнем успішності, включаючи високий рівень життя та щастя, впевненість у собі, успіх у відносинах та інше. В той же час показано, що низький рівень емоційної зрілості характеризується відсутністю або недостатньою сформованістю емоційних реакцій на навколишній світ. Констатується розуміння сутності, змісту та структури емоційної зрілості як інтегративної якості особистості, що характеризує ступінь розвиненості емоційної сфери на рівні адекватності емоційного реагування в певних соціокультурних умовах. Розглядаються провідні структурні компоненти емоційної зрілості особистості в цілому, а також на особистісному та міжособистісному рівнях прояву: емоційна саморегуляція (інтросаморегуляція та екстрасаморегуляція), емпатія (інтроемпатія та екстраемпатія), емоційна експресивність (інтроекспресивність та екстраекспресивність). Так, кожен з компонентів емоційної зрілості, інтегруючись з іншими властивостями, якостями та процесами відображається як на свідомому, так і на підсвідомому рівнях психіки людини. Оскільки емоційна зрілість розглядається як ступінь розвиненості емоційної сфери, важливо побачити, як така розвиненість

взаємопов'язана з різними аспектами рис особистості й, зокрема, схильністю до обману.

Спираючись на дані О.Я. Чебикіна та І.Г. Павлової, подано типологічну модель індивідуальних варіантів становлення та розвитку емоційної зрілості особистості, яка охоплює 7 типів, а саме: експресивний, саморегуляційний, емпатійний, гармонійний, саморегуляційно–емпатійний, експресивно–емпатійний та експресивно–саморегуляційний. Розгляд вищевказаної типології виступає в роботі основою для пошуку зв'язку як між окремими особливостями, так і між загальним рівнем емоційної зрілості зі схильністю особистості до обману.

У третьому розділі «Дослідження взаємозв'язку типів емоційної зрілості з проявом схильності до обману за результатами поліграфного тестування» обґрунтовано обрані методи дослідження, розроблено методика поліграфного дослідження, охарактеризовано методика оцінки емоційної зрілості, наведено зміст діагностованих показників та організації дослідження. Описано результати дослідження взаємозв'язку показників «обману» з даними емоційної зрілості. Здійснено аналіз емпіричних даних та їхню інтерпретацію, що розкриває особливості взаємозв'язку показників емоційної зрілості з даними схильності до обману, отриманими поліграфним методом. Побудовано систему комплексного дослідження схильності особистості до обману на основі поліграфного методу та діагностики емоційної зрілості.

Виходячи з мети та послідовності виконання завдань дисертаційної роботи, були сформовані етапи емпіричного дослідження: підготовка, діагностика (в тому числі, діагностично–інструментальний – проведення поліграфних досліджень), обробка й інтерпретація отриманих даних.

На першому, підготовчому етапі, створювався комплекс психодіагностичних процедур дослідження, основою яких була побудова поліграфного опитувальника. Для цього проводився попередній аналіз соціально–моральних ідеалів і загальнолюдських цінностей. Отже, поліграфний опитувальник, який було побудовано нами задля вирішення мети дисертаційного дослідження, складається з шести груп тестів (тем), кожна з яких відповідає напряду цінності (навчання у школі; навчання у вищому навчальному закладі; працевлаштування і матеріальні цінності; здоров'я; сім'я; друзі та спілкування) плюс додатковий «тест на брехню», необхідний для процедури аналізу поліграм й отримання результатів. В цілому, поліграфний опитувальник включає 87 питань, 51 з яких («значимі» питання) орієнтовано на виявлення обману в провідних сферах людських цінностей.

Другий етап – діагностичний. На даному етапі організовувалось та проводилось обстеження юнаків за вказаними методами – переважно в першій половині доби. Слід зазначити, що основу цього етапу – як по організації дослідження, так і за тривалістю та вимогам до процедури – становить безпосередньо поліграфне тестування, яке, в свою чергу, представлене у роботі послідовністю стадій. Внаслідок дослідження нами були виділені показники які діагностувалися поліграфною методикою: схильність до вербального обману,

який представляє собою визнання випробуваного в скоєному раніше обмані; схильність до прихованого обману, який виявлено при експертному аналізі отриманих поліграм; обман загальний який являє собою поєднання рівнів схильності до вербального та прихованого обману.

На третьому етапі дослідження здійснювалась статистична обробка та узагальнювались результати дослідження з метою виявлення взаємозалежностей в виділених нами групах між показниками рівня схильності до обману та показниками емоційної сфери особистості, а також описувались та інтерпретувались отримані результати.

Констатуючи отримані показники, встановлено, що в переважній більшості вони мають значну варіативність. Найбільша варіативність спостерігається за показниками, що характеризують схильність до вербального обману ($\sigma=7,51$; $CV=40,6$) та обману, виявленого з використанням поліграфу ($\sigma=7,38$; $CV=51,9$), а також загального ($\sigma=7,37$; $CV=22,5$). Також високу варіативність ($\sigma=5,21$; $CV=22,5$) має інтегральний показник емоційної зрілості. Подальший кореляційний аналіз загальної вибірки показує, що найбільшою кількістю зв'язків володіє інтегративний параметр схильності до обману, який досить тісно ($p<0,01$) пов'язаний з показниками, що визначають емоційну зрілість ($r=0,644$) та її компонентами: емоційною експресивністю ($r=0,647$), емоційною саморегуляцією ($r=0,363$) та емпатією ($r=0,489$).

Для більш детального вивчення взаємозв'язків показників схильності до обману та емоційної зрілості нами було проведено угруповання обстеженої вибірки випробуваних наступним чином: за статевою ознакою (чоловіки, жінки); за напрямками підготовки спеціалістів (психологія, історія, фізика, судноводіння, образотворче мистецтво); за ступенем вираженості схильності до обману (високий, середній, низький); за типом емоційної зрілості (емпатійний, саморегуляційний, експресивний, експресивно-емпатійний). Отримані результати відносно вищенаведених груп засвідчили наступне.

По-перше, аналіз наявності розходжень в рівнях вираження показників емоційної зрілості та схильності до обману серед представників чоловічої та жіночої статі та засвідчив, що в деяких випадках відмінності існують, але в основному – лише на рівні тенденцій. Такі результати можуть вказувати на певну незалежність в рівнях прояву показників емоційної зрілості та схильності до обману у представників різної статі, виходячи з конкретної вибірки обстежених.

По-друге, статистично достовірні відмінності в групах, сформованих відносно напрямку спеціалізації (психологія, історія, фізика, судноводіння, образотворче мистецтво) вказали на наявність таких за двома показниками – схильністю до вербального та прихованого обману. Слід відзначити, що провідні статистично достовірні відмінності за вищевказаними показниками спостерігаються в групі «психологів», що може в певній мірі вказувати на те, що представники даної групи схильні до обману більшою мірою. Для визначення провідних особливостей проводився дисперсійний міжгруповий аналіз (в групах: історія, психологія, фізика, судноводіння, образотворче

мистецтво) який дозволив виявити показники, що виступають як такі, що впливають (незалежні перемінні). До останніх слід віднести такі, що характеризують вербальний ($F=2,605$) та прихований ($F=3,538$) обман.

По–третє, наявність істотних розходжень в прояві емоційної зрілості та її компонентів на рівні інтегрального показника схильності до обману. В цьому аспекті були виділені три групи юнаків за ступенем вираженості схильності до обману (високий, середній, низький), використовуючи при цьому два способи: 1) виокремлювалися межі середнього рівня значення загального показника схильності до обману шляхом розрахунку середнього арифметичного значення; 2) спиралися на результати досліджень (Л.Ф. Бурлачук, С.М. Морозов), які визначають, що при нормальному розподілі середньому рівню належать 68 % вимірів будь–якого психологічного явища. За результатами таких розрахунків, в подальшому в роботі приймалося: низький рівень схильності до обману – 0–25 балів, середній рівень – 26–40 балів, високий – 41–51 балів згідно побудованого поліграфного опитувальника. Подальший міжгруповий факторний аналіз в групах з різним рівнем схильності до загального обману показав, що в залежності від рівня схильності до обману відбуваються зміни в домінуванні того чи іншого компоненту емоційної зрілості. Так, в групі з «високим» рівнем схильності до обману спостерігається переважання емоційної саморегуляції в структурі досліджуваних показників та її стримуюча роль при формуванні та прояві загального обману. У групі з «середнім» рівнем схильності до обману спостерігається домінування емоційної емпатійності, а в групі з «низьким» рівнем загального обману – комплекс показників саморегуляції, схильності до обману й емпатії.

По–четверте, існування взаємозв'язку між розвиненістю компонентів емоційної зрілості та схильністю до обману. Для перевірки цієї гіпотези обрано кореляційний аналіз за типами емоційної зрілості, які виявлено в даній вибірці (експресивний, саморегуляційний, емпатійний, експресивно–емпатійний). В результаті виявлено, що особливості вираженості кореляційних зв'язків між показниками емоційної зрілості та схильності до обману в структурі експресивного та саморегуляційного типів можуть певною мірою вказувати на схильність їхніх представників до обману. Узагальнюючи отримані дані ми можемо говорити про велику ймовірнісну схильність емпатійного типу до обману. Такі результати певною мірою підтверджують нашу гіпотезу та виступають основою для використання попередньої оцінки емпатійного типу при діагностиці обману. Отже, в разі необхідності розкриття обману з використанням поліграфної або інших методик, представників емпатійного типу бажано перевіряти у першу чергу. Встановлено, що у представників експресивно–емпатійного типу емоційної зрілості не зафіксовано структурних взаємозв'язків між показниками схильності до вербального й прихованого обману з даними емоційної зрілості. Тобто можна відзначити, що в представників цього типу не виявлено взаємозв'язку схильності до прихованого та вербального обману з даними емоційної зрілості – на відміну від представників емпатійного, експресивного та саморегуляційного типів.

Подальше обґрунтування таких отриманих нами результатів дозволило запропонувати цілеспрямовану систему (з елементами тренінгу) по виявленню обману, яка може використовуватися при підготовці майбутніх психологів. Зазначена система будується як на теоретичних, так і на емпіричних результатах дослідження, що реалізуються в необхідному комплексі з практичним знанням та навичками, пов'язаними з діагностикою схильності особистості до обману.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення появи, розвитку і становлення поліграфного методу та ролі емоційної сфери в змісті психофізіологічних показників цієї методики, що полягало у визначенні взаємозв'язку типів емоційної зрілості з проявом схильності до обману із результатами поліграфного тестування.

1. Встановлено, що проблема оцінки обману має давню історію, а спроби виділити методи, завдяки яким можна було б його оцінити, цікавили фахівців с давніх часів. Виділено три етапи в становленні поліграфного методу: етап пошуку ознак особистості, що можуть характеризувати схильність до обману; етап побудови окремих методик, орієнтованих на виявлення обману; етап створення та впровадження комплексної апаратурної поліграфної методики. Побудовано теоретичну модель поліграфного дослідження, що складається з трьох груп категорій та понять, які використовуються при організації проведення, отриманні результатів та інтерпретації даних: фізіологічні, що характеризують закономірності перебігу даних процесів; психологічні, що розкривають істотні властивості й відносини; інструментально-технічні, що відображають специфіку поліграфного методу. На основі узагальнення існуючих підходів наведені дві групи поліграфних теорій – «когнітивні теорії поліграфу» («теорія цілеспрямованого тестування пам'яті», «теорія уваги», «теорія конфлікту», «дихотомізаційна теорія», «орієнтаційна теорія») та «емоційно-вольові теорії поліграфу» («двохфакторна теорія емоцій», «інформаційна теорія», «умовно-рефлекторна теорія», «теорія загрози покарання», «мотиваційна теорія функціональних систем»).

2. Доведено, що переважна більшість психофізіологічних показників поліграфної методики прямо чи опосередково відображає різні особливості емоційної зрілості особистості. Виділені та подані теоретико-методологічні підходи, що покладені в основу розвитку змісту емоційної зрілості. По-перше, це моделі «уподібнення», що подані ототожненням емоційної зрілості та: емоційної компетентності, емоційної грамотності, новоутворення певного віку, суспільної норми, емоційного інтелекту і т.д. По-друге, це «генеративні» моделі, що характеризують емоційно зрілу особистість як: «повноцінно функціонуючу людину»; особистість, яка самоактуалізується; автентичну особистість; дитину; дорослого; включену до трансперсональних структур; таку, що володіє високим ступенем розвиненості емоційної сфери на рівні

адекватності емоційного реагування в певних соціокультурних умовах.

3. Описана типологічна модель індивідуальних варіантів становлення та розвитку емоційної зрілості особистості, яка охоплює 7 типів (експресивний, саморегуляційний, емпатійний, гармонійний, саморегуляційно–емпатійний, експресивно–емпатійний та експресивно–саморегуляційний) як вірогідних детермінант схильності особистості до обману.

4. Побудований поліграфний опитувальник діагностики схильності до обману, що дозволяє виділити та проаналізувати показники, які характеризують схильність до прихованого обману, вербального обману та загального обману.

На основі даних кореляційного аналізу на загальній вибірці встановлено, що найбільшою кількістю зв'язків володіє інтегративний показник схильності до обману, який пов'язаний з показниками, що визначають емоційну зрілість та її компонентами – емоційною експресивністю, емоційною саморегуляцією та емпатією.

Поглиблений міжгруповий факторний аналіз в групах з різним рівнем схильності до загального обману засвідчив, що в залежності від його рівня відбуваються зміни в домінуванні того чи іншого компоненту емоційної зрілості. Так, в групі з «високим» рівнем схильності до обману має місце переважання емоційної саморегуляції в структурі досліджуваних показників та її стримуюча роль при формуванні та прояві загального обману. У групі з «середнім» рівнем аналізованого показника відбувається домінування емоційної емпатійності. В групі з «низьким» рівнем спостерігається комплекс показників саморегуляції, схильності до обману і емпатії.

Поглиблений аналіз показав, що в структурі емпатійного типу отримані високі взаємозв'язки між показниками схильності до обману та емоційної зрілості, що може вказувати на ймовірнісну оцінку схильності даного типу до обману. Особливості вираженості кореляційних зв'язків між показниками емоційної зрілості та схильності до обману в структурі експресивного та саморегуляційного типів демонструють вказану тенденцію меншою мірою. У цілому отримані результати підтверджують нашу гіпотезу про те, що схильність до обману особистості може детермінуватися ознаками емоційної зрілості, основною з яких, згідно отриманих результатів, виступає емпатійна складова.

5. Побудована комплексна система підготовки психологів до діагностики схильності особистості до обману з урахуванням даних емоційної зрілості, що дозволяє певною мірою оптимізувати даний процес. Остання включає методологічну, практичну та методично–інструментальну частини. Апробація вказаної системи в навчально–професійну підготовку майбутніх психологів засвідчила її ефективність.

Проведене дисертаційне дослідження не є вичерпним. Подальший науковий пошук відкриває можливості для поглиблення досліджень даного феномену на інших вікових групах з урахуванням конкретних мотивів обману тощо.

Основні положення дисертації відображено в публікаціях:

1. Косьянова О.Ю. Сучасні тенденції і перспективи використання поліграфної методики в психологічних дослідженнях / О.Ю. Косьянова // Наука і освіта. – 2014. – № 1. – С. 32–39.
2. Косьянова О.Ю. Про специфіку категоріального апарату при поліграфному дослідженні особистості / О.Ю. Косьянова // Наука і освіта. – 2014. – № 2. – С. 24–31.
3. Косьянова О.Ю. Особливості проведення бесід при поліграфному обстеженні / О.Ю. Косьянова // Наука і освіта. – 2015. – № 3. – С. 55–61.
4. Косьянова О.Ю. Особливості взаємозв'язку показників емоційної зрілості та схильності до обману згідно з моральними цінностями сучасного юнацтва з використанням поліграфу / О.Ю. Косьянова // Наука і освіта. – 2015. – № 7. – С. 67–75.
5. Косьянова О.Ю. Емоційна сфера, як основа даних показників поліграфного методу / О.Ю. Косьянова // Наука і освіта. – 2016. – №2–3. – С.91–98.
6. Kosyanova O. Ratio of types of emotional maturity to the data on susceptibility to deception when using a polygraph method in psychology / O. Kosyanova // Науковий огляд. – 2016. – № 5 (26). – С. 110–126.
7. Kosyanova O. Polygraph method in psychological research of human emotions / O. Kosyanova // Computer modelling & new technologies. – 2015. – 19(4C).– P. 10–12.
8. Kosyanova O.Y. Theoretical and methodical approaches to understanding psychological categories of «deception» in international relations and their antipodes / O.Y. Chebykin, O.Y. Kosyanova // VI International Forum «Modern tendencies in the pedagogical science of Ukraine and Israel: the way to integration». – Ariel, Israel, 2015. – P. 46–58.

АНОТАЦІЯ

Косьянова О.Ю. Поліграфне дослідження схильності до обману осіб з різними типами емоційної зрілості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеса, 2016.

У дисертаційному дослідженні представлений теоретичний і емпіричний аналіз категорії «схильність до обману», яка характеризується будь-якою внутрішньо мотивованою потребою особистості в певних висловлюваннях, вчинках та діях, що суперечать істинності та проявляються через нечесність, шахрайство, прикрашення чи вигадкування описуваних подій. Встановлено, що проблема оцінки обману має давню історію та серед усіх існуючих методів поліграф є найбільш ефективним і найкращим засобом виявлення приховуваної інформації. Виділено три етапи в становленні поліграфного методу. Побудовано теоретичну модель поліграфного дослідження, що складається з

трьох специфічних груп категорій, які використовуються при організації проведення, отриманні результатів та інтерпретації даних. На основі узагальнення існуючих підходів виділені «когнітивні теорії поліграфу» та «емоційно–вольові теорії поліграфу», які можуть використовуватися при інтерпретації отриманих даних.

Побудований поліграфний опитувальник діагностики схильності до обману в юнацькому віці. Поглиблений аналіз показав, що в структурі емпатійного типу емоційної зрілості особистості отримані високі взаємозв'язки між показниками схильності до обману та емоційної зрілості, що може вказувати на ймовірнісну оцінку схильності даного типу до обману. У цілому отримані результати підтверджують нашу гіпотезу про те, що схильність до обману особистості може детерминуватися ознаками емоційної зрілості, основною з яких, згідно отриманих результатів, виступає емпатійна складова.

Побудована комплексна система підготовки психологів до діагностики схильності особистості до обману з урахуванням даних емоційної зрілості, що дозволяє певною мірою оптимізувати даний процес.

Ключові слова: поліграфне дослідження, типи емоційної зрілості, схильність до обману, діагностика схильності особистості до обману з урахуванням даних емоційної зрілості.

Косьянова Е.Ю. Полиграфное исследование склонности к обману лиц с различными типами эмоциональной зрелости. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского», Одесса, 2016.

В диссертационном исследовании представлен теоретический и эмпирический анализ категории «склонность к обману», которая характеризуется внутренне мотивированной потребностью личности в определенных высказываниях, поступках и действиях, противоречащих истинности и проявляются через нечестность, мошенничество, приукрашивание или сочинение описываемых событий. Установлено, что проблема оценки обмана имеет давнюю историю и среди всех существующих методов полиграф является наиболее эффективным и лучшим средством обнаружения скрываемой информации. Выделены три этапа в становлении полиграфного метода. Построена теоретическая модель полиграфного исследования, состоящая из трех специфических групп категорий, которые используются при организации проведения, получении результатов и интерпретации данных.

При этом основе обобщения существующих подходов выделены «когнитивные теории полиграфа» и «эмоционально–волевые теории полиграфа», которые могут использоваться при интерпретации полученных данных.

Построен полиграфный опросник диагностики склонности к обману, что позволяет выделить и проанализировать показатели, характеризующие склонность к скрытому обману, вербальному обману и общему обману. Анализ первичных данных позволил сгруппировать обследованную выборку испытуемых по: половому признаку (мужчины, женщины); направлениям подготовки специалистов (психология, история, физика, судовождение, изобразительное искусство); степени выраженности склонности к обману (высокая, средняя, низкая); типу эмоциональной зрелости (эмпатийный, саморегуляционный, экспрессивный, экспрессивно–эмпатийный).

На основе данных корреляционного анализа общей выборки установлено, что наибольшим количеством связей обладает интегративный показатель склонности к обману, который достаточно тесно связан с показателями, определяющими эмоциональную зрелость, и её компонентами – эмоциональной экспрессивностью, эмоциональной саморегуляцией и эмпатией.

Проведён межгрупповой факторный анализ в группах с разным уровнем склонности к общему обману, который показал, что в зависимости от его проявления происходят изменения в доминировании того или иного компонента эмоциональной зрелости. Углубленный анализ показал, что в структуре эмпатийного типа получены высокие взаимосвязи между показателями склонности к обману и эмоциональной зрелости, что может указывать на вероятностную оценку склонности данного типа к обману. В целом полученные результаты подтверждают гипотезу о том, что склонность к обману личности может определяться признаками эмоциональной зрелости, основным из которых, согласно полученным результатам, выступает эмпатийная составляющая.

Построена комплексная система подготовки психологов к диагностике предрасположенности личности к обману с учетом данных эмоциональной зрелости, что позволяет в определенной степени оптимизировать данный процесс.

Ключевые слова: полиграфное исследование, типы эмоциональной зрелости, склонность к обману, диагностика склонности личности к обману с учетом данных эмоциональной зрелости.

Kosianova Olena. Polygraph testing of fraudulent propensity of individuals with different types of emotional maturity. – Manuscript.

Thesis for acquiring Candidate's Degree in Psychology in specialty 19.00.01 – general psychology, history of psychology – State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky», Odesa, 2016.

In the thesis presented theoretical and empirical analysis of the category «deceitfulness» which is characterized by any internally motivated individual in need of certain utterances, actions and actions that are contrary to the truth and manifested through dishonesty, fraud, embellishment works or events described. Found that the problem of assessing fraud has a long history and all existing methods polygraph is the most efficient and best way to detect hidden information. Three stages in the

development of polygraph method have been distinguished in the dissertation. On the basis of generalization of existing approaches highlighted in in «cognitive polygraph theories» and «emotional and volitional polygraph theories», which can be used in interpreting the data.

A polygraph questionnaire for detecting fraudulent propensity at youthful age has been developed. The advanced analysis has shown that there are high correlations between the indicators of fraudulent propensity and emotional maturity in the empathic type structure. It can speak for the probability assessment of this type's proneness to deceit. On the whole, the obtained results confirm the hypothesis that person's fraudulent propensity can be determined by the characteristics of emotional maturity, the main of which (according to the research) is an empathic component.

The complex training system of teaching psychologists how to diagnose proneness to deceit considering the data on emotional maturity (which allows to improve this process to a certain extent) has been developed.

Key words: polygraph research, types of emotional maturity, deceitfulness, diagnosis fraudulent propensity individuals with different types of emotional maturity.